

# Drop-outs per definitie kansloos? Een onderzoek naar het perspectief van zeer voortijdig schoolverlaters

H. Dekkers, A. Claassen en R. Portengen

## Samenvatting

In het kader van een grootschalig onderzoek naar schoolloopbanen en voortijdig schoolverlaten is een exploratieve studie uitgevoerd naar de situatie van zeer voortijdig schoolverlaters ofwel drop-outs in de jaren na het voortijdig verlaten van de school. In totaal zijn zij drie keer voor een interview benaderd. Het laatste interview is gehouden ruim vijf jaar nadat zij de school de rug hadden toegekeerd. In dit artikel wordt aandacht besteed aan de arbeidsloopbaan en - voor enkelen - de hernieuwde onderwijsloopbaan, maar ook de beleving en waardering van hun situatie komen aan de orde. Op basis van deze kenmerken wordt een typologie ontwikkeld. Vervolgens wordt in dit artikel de situatie van drop-outs belicht vanuit het perspectief van onderwijs, arbeidsmarkt en overheid. Vanuit die verschillende perspectieven kan de situatie van de onderscheiden typen als meer of minder problematisch worden beschouwd. Duidelijk wordt ook dat het niet gerechtvaardigd is een eenzijdig negatief beeld van vroegtijdige drop-outs te schetsen.

## Inleiding

Sinds de Notitie 'Een goed voorbereide start' (O&W, 1993) wordt de term 'voortijdig schoolverlaters' in Nederland gebruikt voor leerlingen die het onderwijs verlaten zonder 'primaire startkwalificatie'. Van een primaire startkwalificatie is sprake bij het bereiken van minimaal een van de volgende onderwijsniveaus: vwo, havo, twee jaar mbo, kortmbo of primair leerlingwezen. Dat betekent dat leerlingen die het onderwijs verlaten met alleen een vbo- of mavo-diploma in deze nieuwe optiek tot de voortijdig schoolverlaters gerekend worden. Daarentegen zijn leerlingen die zich zonder vbo- of mavo-diploma in het leerlingwezen of een mbo-opleiding

bevinden geen voortijdig schoolverlaters, aangezien zij zich nog in een scholingstraject bevinden dat uitzicht geeft op het behalen van de startkwalificatie.

Voorheen werden alleen jongeren die het voortgezet onderwijs ongediplomeerd verlieten als voortijdig schoolverlaters gezien. Om deze 'harde kern' van voortijdig schoolverlaters als afzonderlijke groep aan te duiden worden nu de termen 'zeer voortijdig schoolverlaters' en 'drop-outs' gebruikt. Wanneer we in dit artikel de term 'drop-outs' gebruiken, heeft deze term steeds betrekking op deze harde kern van zeer voortijdig schoolverlaters. Zij hebben het voortgezet onderwijs zonder diploma verlaten en waren op het moment van schoolverlaten nog bijna allemaal leerplichtig.

Het onderhavige onderzoek maakt deel uit van een grootschalig longitudinaal cohortonderzoek dat uitgevoerd is in het kader van de evaluatie van het onderwijsvoorrangsbeleid (OVb). In dit onderzoek zijn de schoolloopbanen van leerlingen in het basisonderwijs en voortgezet onderwijs gevolgd. Onder leerlingen die volgens opgave van de school als voortijdig schoolverlater beschouwd moeten worden, zijn afzonderlijke deelonderzoeken gehouden. Het deelonderzoek waarop dit artikel betrekking heeft, is een exploratieve studie die gebaseerd is op interviews met 39 respondenten. Op het moment van schoolverlaten zaten zij maximaal in het vierde jaar van het voortgezet onderwijs, zodat zij nog geen eindexamen gedaan konden hebben. Met elk van deze jongeren zijn, gespreid over de tijd, drie interviews gehouden, waarvan het laatste in 1997, gemiddeld vijf en een half jaar nadat zij het onderwijs de rug toekeerden. Daardoor hebben we van hen - behalve van hun maatschappelijke positie - ook een vrij gedetailleerd beeld gekregen van hun motieven en hun eigen zienswijze op het zeer voortijdig verlaten van het onderwijs.

## 1 Voortijdig schoolverlaten in de literatuur: het perspectief van de beleidsmaker

Het beeld dat blijktens de literatuur bij beleidsmakers heerst van voortijdig schoolverlaters is overwegend negatief. Omdat zij hun onderwijsloopbaan niet met succes hebben afgerond, zouden zij vaak met ongewenste werkloosheid geconfronteerd worden en niet in staat zijn zelfstandig in hun levensonderhoud te voorzien. Beleidsmatig wordt voortijdig schoolverlaten in de westerse landen als één van de belangrijkste problemen van het onderwijs gezien. Tegen de achtergrond van dit negatieve beeld kan de vraag gesteld worden voor wie voortijdig schoolverlaten een probleem is evenals de vraag waarom het een probleem is. Die vragen blijken overigens ook verband te houden met de vraag wat nu precies onder voortijdig schoolverlaten verstaan moet worden. Ideaaltypisch gezien kan in de literatuur een drietal conceptuele benaderingen worden onderscheiden.

In de eerste benadering wordt voortijdig schoolverlaten gerelateerd aan de leerplicht (Natriello, 1987). Dit is het perspectief van de wetgever, in casu de overheid. Van voortijdig schoolverlaten kan worden gesproken wanneer leerlingen in de leerplichtige leeftijd niet meer naar school gaan. Leeftijd is derhalve het centrale criterium voor het vaststellen wie als voortijdig schoolverlater moet worden aangemerkt.

In de tweede benadering staat het perspectief van de opleiders, in casu het onderwijsveld, centraal. Voortijdig schoolverlaters zijn dan leerlingen die de opleiding waaraan ze begonnen zijn verlaten voordat ze haar met een diploma hebben afgerond. Leeftijd speelt in deze benadering geen rol, het behaalde diploma of certificaat daarentegen wel. Daarom wordt in dit verband soms de term intern rendement gebruikt (Meijer, 1994; Van Batenburg, 1996, Den Boer & Harms, 1992), waarmee wordt verwezen naar het percentage leerlingen dat vanuit een bepaald instroomjaar de studie met goed gevolg heeft afgesloten.

Het perspectief van de arbeidsmarkt, in casu de werkgevers, is het derde perspectief dat onderscheiden kan worden. Hier is de

centrale vraag of voortijdig schoolverlaters voldoende gekwalificeerd zijn voor het beroep of de functie waarvoor werkgevers hen in dienst willen nemen. Diploma's kunnen een rol spelen bij het bepalen van de kwalificatie-eisen, maar worden door de werkgevers lang niet altijd als noodzakelijk gezien. In tijden van een overspannen arbeidsmarkt wordt soms geprobeerd leerlingen tot voortijdig schoolverlaten over te halen.

De drie conceptuele benaderingen zijn ieder voor zich evenwel niet afdoende om het door beleidsmakers en maatschappij als problematisch beschouwde zeer voortijdige schoolverlaten in beeld te brengen. Dat studenten hogere opleidingen zonder diploma beëindigen, is weliswaar problematisch vanuit het oogpunt van het rendement van de betrokken opleiding, maar volgens de heersende opvattingen zijn deze studenten door hun havo- of vwo-diploma toch voldoende toegerust voor de arbeidsmarkt. Studenten die opleidingen voltooien waarnaar geen maatschappelijke vraag bestaat, worden evenmin als voortijdig schoolverlater beschouwd, ook al zijn zij onvoldoende gekwalificeerd voor functies waaraan wel maatschappelijke behoefte bestaat. Blijkbaar is noch het perspectief van het onderwijsveld, noch dat van de arbeidsmarkt in dit opzicht doorslaggevend, maar gaat het bij het perspectief waarmee beleidsmakers naar zeer voortijdig schoolverlaten kijken om een combinatie van de drie onderscheiden conceptuele benaderingen. Zeer voortijdig schoolverlaten is dan problematisch omdat het leerlingen betreft die - op een leeftijd waarop ze doorgaans nog leerplichtig zijn - zonder diploma het voortgezet onderwijs verlaten, waardoor zij over geen enkele kwalificatie voor de arbeidsmarkt zouden beschikken.

## 2 Voortijdig schoolverlaten in de literatuur: het perspectief van de leerling

Hansen, Fisherkeller en Johnson (1995) stellen vast dat onderzoekers de neiging hebben om bij drop-outs die mislukken de verklaring te zoeken in maatschappelijke achtergronden

en bij succesvolle drop-outs in individuele kwaliteiten. Omdat de wetenschappelijke literatuur over voortijdig schoolverlaten hoofdzakelijk aandacht besteedt aan de achtergronden en oorzaken van voortijdig schoolverlaten en nauwelijks aan de verdere carrières, krijgt het negatieve beeld de overhand. De auteurs bepleiten daarom meer onderzoek naar de intenties en carrières van drop-outs.

In het onderhavige artikel ligt het accent op de latere carrières van de drop-outs, maar omdat tijdens het eerste interview ook ingegaan is op de achtergronden van het voortijdig schoolverlaten, vatten we eerst de omvangrijke literatuur hieromtrent samen. Uit de betreffende publicaties komt een groot aantal factoren naar voren, die een rol kunnen spelen in het proces dat een leerling ertoe brengt de school de rug toe te keren. Genoemd worden onder meer factoren op leerlingniveau, factoren op gezinsniveau, factoren op peergroup-niveau, factoren op schoolniveau en factoren op macroniveau zoals de situatie op de arbeidsmarkt (Rumberger, 1987; Gaustad, 1991; De Vries, 1993a; Hofman, 1993; Coley, 1995; Dekkers & Driessen, 1997).

Tot de factoren op leerlingniveau kunnen intelligentie en leerprestaties gerekend worden, maar ook zelfvertrouwen, aspiratieniveau en motivatie. Voortijdig schoolverlaters scoren op al deze variabelen in doorsnee slechter dan leerlingen die wel op school blijven (Hofman, 1993; Bosker & Hofman, 1994). Zij vinden het bovendien vervelender om naar school te gaan. Dit uit zich in een geringere inzet tijdens de lessen, een minimale investering in huiswerk en een grote mate van schoolverzuim (Hofman, 1993; De Vries 1993a; Bosker & Hofman, 1994).

Op gezinsniveau hebben de ouders van drop-outs vaak een lage opleiding en behoren zij relatief vaak tot etnische minderheidsgroepen. Gezinsinvloeden worden in de literatuur beschouwd als een belangrijke tussenschakel ter verklaring van voortijdig schoolverlaten (Hofman, 1993; Hövels & Bock, 1991; Riemersma & Van den Oever, 1994; De Vries, 1993a). Voortijdig schoolverlaters zijn vaak afkomstig uit grote gezinnen of één-oudergezinnen. Een werkloze

vader en materiële belemmeringen worden ook vaak gesignaleerd. Volgens Gaustad (1991) zijn ouders van uitvallers gemiddeld lager opgeleid, hebben lagere verwachtingen ten aanzien van hun kind en zijn minder bij de school betrokken dan ouders van schoolblijvers. Bij uitvallers is bovendien vaker sprake van een discrepantie tussen de communicatie, opvoeding en disciplineren in de thuissituatie en de waarden en normen van de school (De Vries, 1993b). Ook de peergroup kan haar invloed doen gelden. Voor de binding met de school is het van belang dat de peergroup bestaat uit medeleerlingen van dezelfde school. Voortijdige schoolverlaters gaan vaker om met vrienden van buiten hun eigen school (Bosker & Hofman, 1994; Hofman, 1993).

De invloed van de school op het voortijdig schoolverlaten is nog betrekkelijk weinig onderzocht en bovendien zijn de uitkomsten niet eenduidig (De Vries, 1993a). Meer dan de grootte zou het schoolklimaat bepalend zijn. Voortijdig schoolverlaten komt minder voor op scholen met een 'warm' schoolklimaat, waar minder sancties worden toegepast bij wangedrag van leerlingen, waar zich minder conflicten voordoen en waar prestaties positief worden gewaardeerd (Bosker & Hofman, 1994; Hofman, 1993; De Vries, 1993a).

Verschillende auteurs hebben getracht een aantal van bovengenoemde factoren te combineren tot een meer samenhangend geheel van verklaringen (Jordan et al. 1994; De Vries, 1993a). Een vaak gebruikt onderscheid daarbij is het onderscheid tussen 'pull'- en 'push'-factoren. Bij 'pull'-factoren of aantrekkingsmechanismen gaat het om factoren van buiten het onderwijs die een zuijgende werking hebben op de leerlingen. De arbeidsmarkt en de daaraan gekoppelde mogelijkheid om over veel meer geld te beschikken, kan een grote aantrekkingskracht op leerlingen hebben. Maar ook alternatieve vormen van onderwijs, zoals kortlopende praktijkgerichte opleidingen of cursussen die in samenwerking met het bedrijfsleven zijn opgezet, zijn soms aantrekkelijker dan het reguliere onderwijs. Vrouwelijke leerlingen zijn soms meer gericht op het stichten van een gezin dan op het volgen van onderwijs. 'Push'-factoren of afstotingsmechanismen

kunnen meer direct in het onderwijs zelf gesitueerd worden, althans in de relatie tussen het onderwijs en de betrokken leerling. De Vries (1993a) onderscheidt hierbij wat de leerling betreft drie categorieën: gebrek aan capaciteiten, verveling of irritatie en culturele/sociale isolatie en/of discriminatie. Het gemeenschappelijke hierin is dat de leerling om welke reden dan ook een afkeer heeft van school of daaraan weinig belang hecht voor het toekomstige leven.

Zoals gezegd is er nog nauwelijks onderzoek gedaan naar verdere carrières van voortijdig schoolverlaters. Het beperkte onderzoek laat bovendien uiteenlopende resultaten zien. Sommige auteurs benadrukken de negatieve aspecten van voortijdig schoolverlaten. Volgens Rumberger (1987) ondervinden voortijdig schoolverlaters gedurende hun hele leven problemen bij het vinden van vast en goedbetaald werk. Coley (1995) constateert dat de kloof tussen drop-outs en goedopgeleiden met het ouder worden toeneemt. Andere auteurs laten evenwel minder negatieve of zelfs positieve geluiden over de kansen van drop-outs horen. Jordan et al. (1994) bestudeerden de toekomstplannen van drop-outs en ontdekten dat een groot deel van hen van plan was op een later moment weer naar school te gaan. Chuang (1997) stelde vast dat dit bij een aantal van hen ook daadwerkelijk gebeurt.

### 3 Probleemstelling en onderzoeksopzet

Zowel bij onderzoek vanuit het perspectief van de beleidsmakers als bij onderzoek naar de achtergronden van voortijdig schoolverlaten blijkt de onderliggende tendens overwegend negatief te zijn. Voortijdig schoolverlaten wordt gezien als een daad die niet alleen voor de samenleving, maar ook voor de leerling zelf tot problemen zal leiden en die derhalve zoveel mogelijk moet worden tegengegaan. Het is echter opvallend dat het perspectief van de leerling in de literatuur weinig aandacht krijgt. Het gaat dan om de vraag hoe de leerling zelf aankijkt tegen het onderwijs in relatie tot zijn of haar ambities met betrekking tot de arbeidsmarkt. Een van

de vragen kan dan zijn of er in de visie van de leerling sprake is van voldoende aansluiting tussen de gevolgde opleiding en de arbeidsmarkt (Van Batenburg & Harms, 1998). Maar de leerling kan verder onderwijs ook overbodig vinden voor het werk dat hij wil doen. Tenslotte kan de leerling het onderwijs ook bezien vanuit de wens om geen beroepsloopbaan te ambiëren en zich bijvoorbeeld volledig te richten op een gezin.

In het onderhavige onderzoek staat de vraag centraal of het terecht is dat voortijdig schoolverlaten in de onderzoeksliteratuur overwegend negatief beoordeeld wordt. Het gaat derhalve om een beleidsmatige vraag, waarop we door middel van een exploratieve studie een voorlopig antwoord willen geven. Daarom hebben we onderzocht welke carrière drop-outs na het verlaten van de school doorlopen hebben en hoe zij achteraf terugkijken op hun beslissing. Het onderzoek heeft betrekking op 39 leerlingen die in 1994, in 1995 en in 1997 zijn geïnterviewd. Het laatste interview vond gemiddeld vijf jaar en vijf maanden plaats nadat de respondent de school voortijdig had verlaten.

Alle respondenten hebben de school in de eerste vier jaar van het voortgezet onderwijs verlaten. Dat betekent niet alleen dat zij op dat moment nog geen diploma konden hebben, maar ook dat zij nagenoeg allemaal nog leerplichtig waren. Het gaat derhalve om drop-outs, die weinig uitzicht hadden op een verdere carrière in het traditionele onderwijsstelsel en dat op dat moment ook niet ambiëerden.

De geïnterviewde drop-outs zijn opgespoord via het OVB-schoolloopbanenonderzoek. In dit onderzoek zijn ruim 5000 leerlingen, die in 1989 het basisonderwijs verlieten, in het voortgezet onderwijs van jaar tot jaar gevolgd. Bij de scholen werden gegevens opgevraagd over bijvoorbeeld het door de leerling gevolgde schooltype, het leerjaar en de rapportcijfers voor Nederlands en wiskunde (Mulder & Pijl, 1992; De Wit, Suhre & Mulder, 1993). De scholen melden ook wanneer een leerling de school heeft verlaten. Omdat een deel van deze schoolverlaters de opleiding op een andere school vervolgt, zijn niet al deze leerlingen als 'zeer voortijdig schoolverlater' te beschouwen. Via

een intensieve zoektocht is getracht de situatie te achterhalen van 298 leerlingen die door de scholen zijn gerapporteerd als schoolverlater in de eerste vier jaar van het voortgezet onderwijs. Uiteindelijk konden 101 jongeren persoonlijk worden benaderd en hiervan bleken er 65 tot de categorie 'zeer voortijdig schoolverlater of drop-outs' te behoren. De overige 36 waren naar een andere school gegaan en een kwart van hen had zelfs al het diploma gehaald (De Wit & Dekkers, 1994).

Van de 65 drop-outs waren er 48 bereid om in 1994 deel te nemen aan een diepte-interview. In 1995 konden zij op twee na opnieuw worden opgespoord voor een tweede interview. Weer twee-en-een-half jaar later - in het najaar van 1997 - zijn zij voor de derde keer benaderd voor een interview. Zoals te verwachten kon een deel van hen niet meer worden getraceerd, in twee gevallen werd medewerking geweigerd en een respondent bleek te zijn overleden. Aan 39 respondenten konden voor de derde keer sinds hun voortijdig schoolverlaten vragen worden voorgelegd, zij het dat het in ruim van de helft van deze gevallen bij een telefonisch interview of schriftelijke vragenlijst moest blijven, omdat er geen afspraak voor een 'face-to-face'-interview gemaakt kon worden. Van de 39 respondenten die drie keer zijn ondervraagd, zijn er negen van allochtone herkomst. Gezien de kleine aantallen en het kwalitatieve karakter van het onderzoek is generaliseerbaarheid niet het primaire oogmerk.

Tijdens het eerste interview is uitgebreid aandacht besteed aan de motieven van de leerling om de schoolopleiding voortijdig te beëindigen. Daarna zijn bij alle interviews de volgende onderzoeksvragen als leidraad gehanteerd:

1. Hoe is ten tijde van het interview de stand van zaken betreffende arbeid, werkloosheid en scholing van de respondenten?
2. Hoe is hun beleving van de huidige situatie? Is men daarmee tevreden of juist niet? En hoe is deze in vergelijking met de voorgaande metingen?
3. Hoe wordt vanuit het huidig perspectief over het schoolverlaten en de periode erna geoordeeld? Heeft men achteraf spijt of juist niet? Is er een verband tussen de hui-

dige situatie en de beleving van het voortijdig schoolverlaten?

In onderstaande rapportage wordt allereerst ingegaan op de resultaten van de interviews in 1994 en 1995. Vervolgens wordt uitvoeriger stilgestaan bij de bevindingen van het onderzoek in 1997. Ten slotte wordt op basis van deze onderzoeken een typologie gepresenteerd waarmee (zeer) voortijdige schoolverlaters kunnen worden getypeerd aan de hand van hun latere situatie. Hoewel het een kwalitatief onderzoek was, hebben we in deze rapportage een aantal kernvariabelen, zoals arbeid, werkloosheid, scholing, tevredenheid met de situatie en spijt over het schoolverlaten, gekwantificeerd, met name in de rapportage die betrekking heeft op 1997. Daardoor ontstaat toch enigszins een totaalbeeld van de situatie waarin zeer voortijdig schoolverlaters zich ruim vijf jaar later bevinden. Het is overbodig te zeggen dat de genoemde percentages vanwege de kleine aantallen zeer voorzichtig behandeld moeten worden.

#### 4 Resultaten eerdere interviews

Bij het interview in 1994 bleek dat 'push'-factoren zoals gedrags- en motivatieproblemen en gebrek aan capaciteiten volgens veel leerlingen de belangrijkste reden waren om de school de rug toe te keren. Dat neemt niet weg dat deze 'push'-factoren vaak vergezeld gingen van 'pull'-factoren zoals de wens om te gaan werken of een niet-reguliere opleiding te gaan volgen. Ongeveer de helft spijbelde als voorschot op het definitieve schoolverlaten, de meesten uitten hun ongenoegen binnen de school door een geringe betrokkenheid bij de les en het slecht maken van huiswerk.

De geïnterviewde schoolverlaters waren op school geen geïsoleerde of gediscrimineerde leerlingen en ook thuis bleken zij over het algemeen weinig emotionele problemen te hebben. De meeste komen echter uit gezinnen die laag op de maatschappelijke ladder staan en van hun ouders ondervonden zij vaak weinig tegenwerking in hun streven om van school te gaan. Dat neemt niet weg dat het schoolverlaten voor veel leerlingen een

vervelende periode is geweest, waarin zij voornamelijk op zichzelf waren aangewezen.

Ondanks de perikelen in de beginperiode, waren de meeste schoolverlaters in 1994 redelijk tevreden met hun toenmalige situatie. Het merendeel van hen heeft werk of volgt toch weer een opleiding, doorgaans in het leerlingwezen of kort-mbo, maar ook in speciale opvangprojecten. Ongeveer 10 procent bevond zich naar eigen zeggen in slechte omstandigheden. Veelal waren dit leerlingen die ook reeds voor het schoolverlaten in problematische omstandigheden zaten.

Eén jaar later bij het interview in 1995 blijken enkele drop-outs die voorheen een baan hadden, werkloos te zijn geworden, hetzij omdat zij ontslag hadden gekregen, hetzij omdat zij zelf ontslag hadden genomen wegens gebrek aan motivatie of problemen met collega's. Sommigen wisselden veelvuldig van baan. Vergeleken met een jaar eerder was er geen duidelijke toe- of afname in de mate van tevredenheid met de eigen situatie. Ongeveer driekwart is tevreden, met name degenen die werk hebben of nog een opleiding volgen. Enkele werklozen zeggen een concreet perspectief op een baan of een werkervaringsplaats te hebben, enkele anderen verkeren nog steeds in slechte omstandigheden.

Ruim de helft van de geïnterviewden heeft in 1995 geen spijt van het besluit om voortijdig met de school te stoppen, maar ongeveer het derde deel geeft nu te kennen dat het geen verstandige beslissing is geweest en dat zij een diploma missen. Vergeleken met 1994 zijn er ook meer plannen voor verdere scholing, met name bij degenen die reeds werk hebben. Allochtonen hebben vaker spijt van het voortijdig schoolverlaten dan autochtonen en volgen ook vaker een opleiding of cursus.

## 5 Resultaten interview in 1997

Ten tijde van het derde interview in het najaar van 1997 heeft tweederde van de respondenten een baan. In elf gevallen (28%) gaat het om een vaste fulltime-baan, in zeven gevallen (18%) om een contract voor bepaalde tijd, in vijf gevallen (13%) om flexibel werk en in

drie gevallen (8%) om additionele arbeid (Melkertbaan, JWG). Gemiddeld zijn zij 22 maanden in de huidige baan actief, maar er is sprake van een grote spreiding rond dit gemiddelde. Uitschieters zijn een drop-out die sinds een maand werkt en anderzijds degene die sinds het moment van schoolverlaten bijna zes jaar geleden is gaan werken en nog steeds dezelfde baan heeft.

Tien respondenten (26%) zijn op het moment van het derde interview werkloos. Drie van hen zijn evenwel niet op zoek naar werk, omdat zij zich richten op hun gezin. De zeven anderen zijn wel op zoek naar werk, maar dat wil nog niet zeggen dat elk van hen de huidige situatie negatief beleeft. Gemiddeld zijn de tien werklozen nu bijna twee jaar werkloos, maar dat gemiddelde zou een half jaar lager zijn wanneer we de vrijwillig werklozen niet meerekenen. De drie resterende respondenten volgen ten tijde van het derde interview nog een opleiding, waarvan één fulltime in het mbo en twee in het leerlingwezen. Twee van hen hebben reeds een diploma op zak op het niveau van de startkwalificatie. De derde respondent, die opnieuw begonnen is aan een opleiding, heeft het eerste jaar succesvol afgerond.

Slechts drie respondenten waren tijdens alle meetmomenten werkloos, waarbij het in twee gevallen om vrijwillige werkloosheid gaat. Elf respondenten zijn sinds het schoolverlaten vrijwel constant aan het werk geweest zonder nog een verdere opleiding gevolgd te hebben. Degenen die in 1994 of 1995 een opleiding volgden hebben nu vrijwel allemaal een baan. Daarentegen zijn enkele anderen die in 1994 en 1995 nog werk hadden, nu werkloos geworden. Het percentage werklozen was bij alle drie de metingen nagenoeg constant (rond 25%). Wel heeft er een verschuiving van opleiding richting werk plaatsgevonden.

De overgrote meerderheid (ongeveer 80%) is tijdens de derde meting tevreden met de huidige situatie. Dat geldt zonder meer voor de respondenten die nog een opleiding volgen, de vrijwillig werklozen en het merendeel van de werkenden. De onvrijwillig werklozen zijn naar verhouding vaker ontevreden met uitzondering van degenen onder hen die uitzicht hebben op een nieuwe baan.

Verveling is vaak de belangrijkste oorzaak van de ontevredenheid. Tevredenheid blijkt ook samen te hangen met het ambitieniveau. Opvallend is dat de drie werkenden die niet tevreden zijn met hun huidige situatie, ambities hebben voor werk op een hoger niveau, terwijl anderen geen hogere ambities hebben dan het werk in de fabriek of in de buitenlucht. Degenen met een vaste baan en hogere ambities, hebben plannen om een verdere opleiding te gaan volgen. Daarentegen denken degenen met een tijdelijke, flexibele of additionele baan meer aan het krijgen van een vaste baan dan aan het volgen van een opleiding.

Tevredenheid met de huidige situatie betekent evenwel niet dat men geen spijt heeft van het voortijdig schoolverlaten. Weliswaar heeft de helft in 1997 nog geen spijt van hun daad, maar toch is het aantal spijtoptanten sinds 1994 flink toegenomen. De helft van de respondenten heeft over de tijd een stabiele attitude tegenover de schoolverlating (14 x geen spijt, 5 x wel spijt), maar bij de andere helft bij wie de attitude niet stabiel was, zien we veel vaker een verschuiving van 'geen spijt' naar 'wel spijt' dan omgekeerd.

Opvallend is dat alle drop-outs met stabiele gevoelens van spijt vanwege 'push'-factoren het onderwijs verlaten hebben (ongeluk, drugsverslaving, detentie). Zij hebben nu spijt omdat zij merken dat het zonder diploma moeilijk is vast werk te vinden. Bij degenen die nooit spijt gehad hebben, hebben 'pull'-factoren een grotere rol gespeeld in het proces van schoolverlaten. Zij hebben vaak snel werk gevonden en vonden de praktijk een betere leerschool dan het onderwijs. Vooral drop-outs die moeite hadden met leren, waren blij van het theoretische deel van het curriculum verlost te zijn.

Bij degenen die later spijt hebben gekregen, zijn naar verhouding meer meisjes en meer allochtonen. Uiteindelijk hebben zeven van de negen allochtonen anno 1997 spijt van hun schoolverlaten. Het gaat hier om een ruime meerderheid, terwijl bij de Nederlandse jongeren een meerderheid juist geen spijt heeft van het verlaten van het onderwijs. Allochtonen zijn na hun voortijdig schoolverlaten ook vaker opnieuw met een opleiding begonnen dan autochtonen, maar hier was niet

altijd sprake van een positieve keuze: zij konden eenvoudig moeilijker aan een baan komen en gingen daarom weer naar school. Uiteindelijk heeft hen dat geen windeieren gelegd. Van de acht respondenten die in 1997 een startkwalificatie behaald bleken te hebben, zijn er vier van allochtone herkomst, terwijl zij in de populatie van 39 respondenten slechts met negen personen vertegenwoordigd zijn. Ten tijde van de interviews in 1997 verschillen allochtone en autochtone schoolverlaters niet meer van elkaar in de mate waarin zij werken, werkloos zijn of nog een opleiding volgen. Evenmin is er dan nog sprake van een verschil in tevredenheid.

## 6 Een typologie vanuit het perspectief van de situatie in 1997

Er zijn inmiddels in Nederland en het buitenland verschillende typologieën van voortijdig schoolverlaters opgesteld (De Vries, 1993a). Deze typologieën zijn vrijwel allemaal gebaseerd op verschillen in oorzaken van en motieven voor voortijdig schoolverlaten. Er kan evenwel ook een typologie van voortijdig schoolverlaters gemaakt worden waarin niet de oorzaken en motieven, maar het feitelijk verloop van arbeids- en onderwijsloopbanen na het voortijdig schoolverlaten en de beleving daarvan centraal staan.

Omdat tijdens de interviews niet alleen informatie is ingewonnen over de situatie op het betreffende moment, maar ook over de tussenliggende periode, kon een matrix gemaakt worden waarin voor alle 39 respondenten is ingevuld wat zij in de verschillende jaren, eventueel uitgesplitst in maanden, hebben gedaan. Vervolgens zijn de respondenten door de onderzoekers ingedeeld op basis van de aanwezigheid en stabiliteit van een arbeids- en onderwijsloopbaan sinds het voortijdig schoolverlaten. Voor een meer uitvoerige beschrijving van de gehanteerde werkwijze wordt verwezen naar Portengen en Dekkers (1998).

Bijna de helft van de respondenten (18, linkerkolom Tabel 1) heeft sinds het voortijdig schoolverlaten een (vrij) stabiele arbeidsloopbaan opgebouwd. Tien van hen zijn

Tabel 1

Arbeids- en onderwijsloopbanen sinds het voortijdig schoolverlaten (N = 39)

onderwijsloopbaan	arbeidsloopbaan		
	stabiel	instabiel	afwezig
stabiel	5	-	3
instabiel	3	5	1
afwezig	10	8	4

daarin geslaagd zonder dat zij zich nog hebben laten bijscholen, drie met een gedeeltelijke of onvoltooide bijscholing. Vijf anderen hebben daarentegen wel een verdere opleiding gevolgd. Tezamen met de drie respondenten die nog steeds in opleiding zijn, vormen zij de groep bij wie van een min of meer stabiele onderwijsloopbaan gesproken kan worden (bovenste rij). Meer problematisch lijkt de situatie voor de 18 respondenten in de vier cellen rechtsonder in de tabel. Zij hebben immers noch een stabiele onderwijsloopbaan, noch een stabiele arbeidsloopbaan kunnen ontwikkelen. Vooralsnog zullen we hen typeren als ongeschoolde, (overwegend) werkloze drop-outs. Vier van hen hebben sinds hun voortijdig schoolverlaten nog niet gewerkt, en ook geen opleiding meer gevolgd.

Of de situatie van voortijdig schoolverlaters als problematisch beschouwd moet worden, hangt evenwel niet alleen af van hun situatie als zodanig, maar ook van de wijze waarop zij hun situatie en de voorgeschiedenis daarvan beleven. We hebben daarom de indeling naar arbeids- en onderwijsloopbanen gerelateerd aan de belevingsaspecten (mate van tevredenheid en het al dan niet hebben van spijt over het voortijdig verlaten van het onderwijs). Op basis daarvan hebben we de volgende typologie opgesteld.

#### *De succesvolle ongeschoolde ambachtswerker*

Zonder dat zij zich na het schoolverlaten nog hebben bijgeschoold, hebben deze jongeren een stabiele arbeidsloopbaan opgebouwd. Zij komen over het algemeen uit een eenvoudig Nederlands werkmilieu. Op het vbo veroorzaakten zij doorgaans weinig problemen en leverden zij gemiddelde prestaties. Gebrek aan motivatie was meestal de reden om de school de rug toe te keren. Leren is voor deze drop-outs vervelend en vooral de theoretische vakken vinden ze zinloos. Ze zijn gelukkig met hun werkende bestaan, enerzijds omdat ze niet meer stil hoeven te zitten op school, anderzijds omdat ze er geld mee verdienen. Geld verdienen vinden ze belangrijk, vooruitkomen in de maatschappij niet. Ze peinen er dan ook niet over ooit nog een opleiding te gaan volgen. Zolang ze kunnen werken met hun handen, zijn ze gelukkig.

#### *De spijtoptant*

Dit type wordt gevormd door jongeren voor wie het voortijdig schoolverlaten niet tot een definitieve breuk met het onderwijs heeft geleid. Een deel van hen heeft sindsdien zelfs nog een stabiele onderwijsloopbaan ontwikkeld. Bij anderen oogt de onderwijsloopbaan wat minder stabiel, maar ook zij lijken inmiddels hun draai gevonden te hebben. In het voortgezet onderwijs waren de respondenten van dit type vaak doorsnee leerlingen die wel

Tabel 2

Typologie van voortijdig schoolverlaters vanuit het perspectief van de situatie in 1997

	scholing	werk	beleving
succesvol ongeschoold			
ambachtswerker	-	+	+
spijtoptant	+	+/-	+
geldverdiener	-	+/-	+/-
vrijwillig werkloze	-	-	+
onvrijwillig werkloze	-	-	-



af en toe herrie schopten, maar niet echt gedragsproblemen hadden. Allochtone jongeren zijn in dit type oververtegenwoordigd.

#### *De geldverdiener*

Evenmin als de ambachtswerker heeft de geldverdiener zich na het schoolverlaten nog bijgeschoold, maar het verschil is dat ze geen stabiele arbeidsloopbaan ontwikkeld hebben. Ze hebben geen interesse in een bepaald beroep, geld verdienen staat bij hen voorop. Sinds ze met de school gestopt zijn, hebben ze een (meer of minder groot) aantal baantjes gehad, vaak via uitzendbureaus. Ook zij zijn meestal van autochtone herkomst. Op school waren het echter vaak probleemleerlingen, die op cognitief vlak niet mee konden komen en waarschijnlijk ten gevolge daarvan lastig en onhandelbaar waren.

Sommigen zijn met hun huidige baan tevreden, anderen daarentegen ontevreden, maar een echt toekomstperspectief hebben de meesten niet. Dat neemt niet weg dat ze over het algemeen wel een vaste baan ambiëren. Het merendeel van hen ziet echter niets in het volgen van een verdere opleiding.

#### *De vrijwillig werkloze*

Bij dit onderzoek bestaat dit type alleen uit meisjes die zich richten op het gezin. Ze zijn al geruime tijd werkloos en hebben vooralsnog geen plannen om op zoek te gaan naar werk. Ze zijn tevreden met hun huidige situatie.

#### *De onvrijwillig werkloze*

Deze groep bestaat uit werkzoekenden die moeilijk plaatsbaar zijn in het arbeidsproces. Ze wachten op een werkervaringsplaats of hebben gewerkt via de JWG, maar zijn daarna werkloos geworden. Dit type wil graag aan de slag, soms in combinatie met een opleiding. Sommigen hebben spijt van het schoolverlaten omdat ze geen diploma hebben gehaald; anderen denken ook zonder opleiding aan een baan te komen. De meesten zijn ontevreden, ze vervelen zich thuis. Sommigen hebben niet duidelijk voor ogen wat voor werk ze willen doen, als ze maar een daginvulling hebben.

Bij enkele onvrijwillig werklozen houdt de werkloosheid ook verband met de problematische omstandigheden waarin zij verke-

ren: drugsverslaving, psychologische problemen, schulden en frequent contact met justitie hetgeen soms tot detentie leidt. De meeste van hen hadden op school al gedragsproblemen en spijbelden veel. Ook de problematische schoolverlater wil vaak wel werken, maar kan moeilijk een baan vinden, laat staan, vasthouden. Doorgaans zijn ze niet erg tevreden met hun huidige situatie.

## 7 Discussie

Bij de bespreking van de literatuur hebben we een drietal perspectieven onderscheiden van waaruit in de literatuur naar voortijdig schoolverlaten wordt gekeken: het perspectief van de wetgever (overheid), het perspectief van het onderwijsveld en het perspectief van de arbeidsmarkt. Daarnaast hebben we gewezen op het perspectief van de leerling zelf, dat in de literatuur nauwelijks aandacht krijgt. In deze afsluitende discussie worden de onderzoeksresultaten bekeken vanuit het licht van de onderscheiden perspectieven. Het overheidsperspectief zullen we daarbij als laatste aan de orde stellen, omdat dit perspectief beschouwd kan worden als een overkoeping van de drie andere perspectieven.

Vanuit het perspectief van het onderwijsveld zijn de onderzoeksresultaten op het eerste gezicht nogal teleurstellend. Alleen de spijtoptant keert op zijn schreden terug en laat zich alsnog bijscholen tot het niveau van de startkwalificatie. In ons onderzoek kan ongeveer één op de vijf respondenten tot dit type gerekend worden. Daarnaast heeft een ongeveer even grote groep na het schoolverlaten nog wel onderwijs gevolgd, maar bij hen heeft dit niet tot het behalen van de startkwalificatie geleid.

Vanuit het perspectief van de arbeidsmarkt kan één type - de succesvolle ongeschoolde ambachtswerker - als positief en kunnen twee typen - de vrijwillig en onvrijwillig werklozen - als negatief beoordeeld worden. Bij de spijtoptanten hebben we in Tabel 2 vooralsnog '+/-' ingevuld, maar aangenomen mag worden dat degenen onder hen die nu nog niet werken, na het voltooien van hun opleiding, zonder veel problemen op de arbeidsmarkt inzetbaar zijn, zodat ook hier

een '+' van toepassing is. Bij het laatste type - de geldverdieners - hebben we eveneens '+/-' ingevuld. Hoewel zij op zoek zijn naar werk, blijken zij gedurende bepaalde perioden ook werkloos te zijn geweest. Daaruit kan worden afgeleid dat werkgevers aarzelingen hadden om hen een vast dienstverband aan te bieden. Hierbij moeten we wel aantekenen dat werkgevers ten tijde van het laatste interview - in 1997 - gemakkelijker aan personeel konden komen dan nu.

Vanuit het perspectief van de leerling zelf lijkt het beeld overwegend positief te zijn. De succesvolle ongeschoolde ambachtswerker, de spijtoptant en de vrijwillig werkloze zijn tevreden met hun situatie. Bij de geldverdiener is het beeld wisselend. Zijn beleving van de situatie blijkt sterk samen te hangen met het hebben van werk. Bij het interview in 1997 waren ook jongeren van dit type die op dat moment wel werk hadden, niet zonder meer tevreden met dit werk. Het verkrijgen van een vaste baan zonder nog verder een opleiding te volgen lijkt voor hen het belangrijkste doel te zijn. Omdat de kansen op vast werk sindsdien vermoedelijk sterk zijn toegenomen, is het aannemelijk dat deze groep voortijdig schoolverlaters inmiddels positiever in het leven staat dan enkele jaren geleden.

De vraag is of dit ook geldt voor het laatste type, de onvrijwillig werklozen. In 1997 oordeelden zij zonder meer negatief over hun perspectief. Hoewel zij meestal graag wilden werken, bleken zij moeilijk plaatsbaar in het arbeidsproces. Nog sterker gold dit voor enkele onvrijwillig werklozen die we als problematische schoolverlater hebben aangeduid. Bij hen houdt de onvrijwillige werkloosheid verband met persoonlijke problemen. De onvrijwillig werklozen - waaronder de problematische schoolverlaters - vormen derhalve het enige type dat ondubbelzinnig negatief oordeelt over de eigen situatie. Binnen de totale groep voortijdig schoolverlaters die bij dit onderzoek betrokken waren, vormen zij evenwel een kleine minderheid.

Tenslotte het perspectief van de overheid. Het overheids perspectief kan beschouwd worden als een overkoepelend perspectief,

omdat de overheid zich wil opstellen als een neutrale instantie die haar oor te luisteren legt in het maatschappelijke veld en die de daar levende perspectieven probeert om te vormen tot een grootste gemene deler, die daarna onder de noemer van algemeen belang een eigen leven gaat leiden (Claassen & Mooij, 1995). Met de introductie van de primaire startkwalificatie in de eerste helft van de jaren negentig luidt het officiële overheidsstandpunt dat leerlingen die het onderwijs verlaten zonder het niveau van de startkwalificatie behaald te hebben, op langere termijn als onvoldoende gekwalificeerd voor de arbeidsmarkt moeten worden beschouwd. Tegen deze achtergrond voldoen van de respondenten van het onderhavige onderzoek alleen de spijtoptanten aan de overheidsnorm. De overigen zouden zelfs extra risico opleveren omdat zij ook niet over een diploma van het voortgezet onderwijs beschikken.

Een officiële overheidsnorm zoals die van de primaire startkwalificatie ontstaat niet in het luchtledige. De totstandkoming van de startkwalificatie als voor iedereen geldend minimaal opleidingsniveau kan beschouwd worden als een verlate reactie op de in de jaren tachtig in brede maatschappelijke kringen overheersende overtuiging dat schoolverzuim en voortijdig schoolverlaten als gevolg van de economische crisis hand over hand toenamen. Hoewel er achteraf gezien van een toename geen sprake geweest blijkt te zijn - het voortijdig schoolverlaten nam in feite vanaf 1980 af, vooral op lbo en mavo -, steeg de onrust over het verschijnsel wel (De Vries, 1993b). Voortijdig schoolverlaten en schoolverzuim werden, tezamen met de grote jeugdwerkloosheid, gedefinieerd als een sociaal probleem van de eerste orde.

Men mag aannemen dat de overheid ervan uitging dat een verhoging van het gewenste minimum opleidingsniveau in het belang van de leerlingen, respectievelijk de toekomstige werknemers zou zijn. Noch bij het onderwijsveld, noch bij de werkgevers hoefde zij daarbij op weerstand te rekenen. Het onderwijsveld is er immers gebaat bij dat leerlingen langer op school blijven, wat niet wegneemt dat sommigen zich wel afvroegen of

het hogere niveau voor een aantal leerlingen niet te hoog zou zijn gegrepen. Vanuit de belangen van de werkgevers kan het verhogen van de opleidingsnorm geïnterpreteerd worden in het licht van de doorlichtings- of screeningstheorie (De Vries, 1993b). Wanneer er sprake is van een groot aanbod op de arbeidsmarkt is het voor werkgevers moeilijk om tot de beste selectie te komen. Diploma's fungeren daarbij als belangrijk criterium, niet zozeer als aanduiding van wat de leerlingen geleerd hebben dan wel als teken van hun doorzettingsvermogen of sociale vaardigheden. Hierdoor heeft de introductie van de startkwalificatie vermoedelijk tot de paradoxale situatie geleid dat de werkgevers er meer van konden profiteren dan de leerlingen waarvoor hij bedoeld was. Leerlingen voor wie het niveau te hoog lag, kwamen immers in een nadelige positie te verkeren ten opzichte van hun meer getalenteerde of met een groter doorzettingsvermogen begiftigde lotgenoten. Maar ook al zouden zij het door de overheid gewenste niveau wel gehaald hebben, dan zou hen dat in een tijd van grote jeugdwerkloosheid nauwelijks gebaat hebben. Een verhoging van het algehele opleidingsniveau leidt immers tot diploma-inflatie, niet tot meer banen (De Vries, 1993b). Het onderhavige onderzoek laat evenwel zien dat de praktijk weerbarstiger is dan de theorie. Want ook een aanzienlijk deel van de onderzochte drop-outs slaagt erin werk te vinden in een periode dat de banen nog niet voor het oprapen lagen. Dat ongeschoolden ook in periodes met hoge werkloosheid werk vinden, is eerder geconstateerd (o.a. Andries & Vogels, 1981), en er zijn ook wel verklaringen voor de vinden. De meest voor de hand liggende verklaring is dat er naast een formele arbeidsmarkt - waarop diploma's en certificaten de selectiemechanismen vormen - ook sprake is van een informele arbeidsmarkt. Voortijdig schoolverlaters zouden vooral op deze informele arbeidsmarkt werk vinden. Soms kunnen zij daarbij gebruik maken van relaties. Van de drop-outs in het onderhavige onderzoek konden er enkelen meteen aan de slag in een familiebedrijf, terwijl anderen een kans kregen in het bedrijf van de werkgever van een van hun ouders. Daarnaast zijn er werkgevers die - vermoede-

lijk omdat zij ze zelf ook niet hebben - geen waarde hechten aan diploma's maar eerder letten op de stand van de handen. Daar komt bij dat vroegtijdige schoolverlaters gemiddeld jonger en dus goedkoper zijn dan hun gediplomeerde concurrenten. Als dit verschil na een paar jaar verdwijnt hebben ze inmiddels een ervaringsvoorsprong opgebouwd (De Vries, 1993b).

Krijgen drop-outs al kansen op de arbeidsmarkt in perioden van jeugdwerkloosheid, in perioden waarin er een tekort is aan arbeidskrachten lijkt hun positie aanmerkelijk versterkt. Werkgevers zijn immers vaak al blij wanneer ze iemand kunnen krijgen, hetgeen inhoudt dat de doorlichtingstheorie een minder centrale rol zal spelen. Het betekent wel dat werkgevers zelf verantwoordelijk zijn voor eventueel nog noodzakelijke scholing. Dat kan door de jonge werknemers buiten het bedrijf cursussen te laten volgen, maar in een aantal gevallen ook door scholing op de werkplek zelf. Voor drop-outs die de school verlaten omdat zij een hekel hebben aan theoretisch leren, lijkt dit laatste een aantrekkelijk perspectief.

Zoals eerder aangegeven was dit onderzoek een exploratieve studie met een deels kwalitatief karakter. Dat betekende dat generaliseerbaarheid en representativiteit niet het primaire oogmerk vormden. Wel hebben we laten zien dat zeer voortijdige schoolverlaters sterk van elkaar verschillen in hun verdere carrière en hun beleving daarvan. Het eenzijdig negatieve beeld, zoals in de literatuur vaak gepresenteerd, behoeft derhalve bijstelling.

## Literatuur

- Andries, F. & Vogels, T. (1981). *Zonder diploma van school. Voortijdige schoolverlaters in de Leidse regio*. Leiden: NIPG/TNO.
- Batenburg, Th. A. van (1996). Rendementsverbetering in het MBO. In: Batenburg, Th. A. van & den Boer, P.R. den. *Startkwalificatie en voortijdig schoolverlaten*. Amsterdam: Max Goote Kenniscentrum.
- Batenburg, Th. A. van & Harms, G.J. (1998). *Oudleerlingen over de aansluiting van het MBO-exa-*

- menpakket op de vervolgloopbaan*. Groningen: GION.
- Boer, P.R. den & Harms, G.J. (1992). *Het rendement van het leerlingwezen, een vooronderzoek*. Groningen: GION.
- Bosker, R. & Hofman, W. (1994). School effects on drop out. A multi-level logistic approach to assessing school-level correlates of drop out of ethnic minorities. *Tijdschrift voor Onderwijsresearch*, 19 (1): 50-64.
- Chuang, H.L. (1997). High school youths' dropouts and re-enrollment behaviour. *Economics of Education Review*, 16 (2), 171-186.
- Claassen, A. & Mooij, T. (1995). *Kwaliteit in onderwijs. Begrippen vanuit levensbeschouwelijk perspectief*. Nijmegen: ITS.
- Coley, R.J. (1995). *Dreams deferred: High school dropouts in the United States*. Princeton: Educational Testing Service, Policy Information Center.
- Dekkers, H. & Driessen, G. (1997). An Evaluation of the Educational Priority Policy in relation to early school leaving. *Studies in Educational Evaluation*, Vol. 23, No 3, pp 209-230.
- Gaustad, J. (1991). Identifying potential dropouts. ERIC Digest. ERIC Clearinghouse on Educational Management, Eugene OR.
- Hansen, D.A., Fisherkeller, J. & Johnson, V.A. (1995). The hidden persistence of immigrant 'Dropouts': Distortions, blank spots and blind spots in research on schooling careers. *International Journal of Educational Research*, 23 (1), 83-105.
- Hofman, W. (1993). *Effectief onderwijs aan allochtone leerlingen*. Delft: Eburon.
- Hövels, B. & Bock, B. (1991). *Achtergronden, oorzaken en perspectieven van voortijdig schoolverlaters*. Nijmegen: ITS.
- Jordan, W.J., Lara, J. & McPartland, J.M. (1994). *Exploring the complexity of early dropout causal structures*. Baltimore, MD: The John Hopkins University.
- Meijer, J.M. (1994). *Uitval uit leerlingwezen en kort-middelbaar beroepsonderwijs*. Utrecht: LOVWJ.
- Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen (1993). *Een goed voorbereide start. Notitie voortijdig schoolverlaten*. Zoetermeer: OenW.
- Mulder, L. & Pijl, B. (1992). *De onderwijspositie van leerlingen uit de OVB-doelgroepen na twee jaar voortgezet onderwijs*. Nijmegen: ITS.
- Natriello, G. (1987). *School Dropouts: patterns and politics*. New York: Teachers College Press.
- OECD (1996). *Education at a Glance - OECD indicators*. Paris: OECD.
- Riemersma, F. S. J. & Oever A.C.C. van den (1994). *De school voor de leerling. Over voortijdig schoolverlaten: onderzoeksbevindingen, adviezen en maatregelen*.
- Rumberger, R.W. (1987). High school dropouts: A review of issues and evidence. *Review of Educational Research*, 57 (2), 101-121.
- Portengen, R. & Dekkers, H. (1998). *Van dropout tot ambachtswerker. Een dieptestudie over zeer voortijdig schoolverlaters*. Nijmegen: ITS.
- Vries, G.de (1993a). *Schoolverzuim en schooluitval in het voortgezet onderwijs. Een literatuurstudie*. Amsterdam/Lisse: Swets & Zeitlinger.
- Vries, G. de (1993b). *Het pedagogisch regiem. Groei en grenzen van de geschoolde samenleving*. Amsterdam: Meulenhof.
- Wit, W. de, Suhre C. & Mulder, L. (1993). *De onderwijspositie van de OVB-doelgroepleerlingen na drie jaar voortgezet onderwijs*. Nijmegen: ITS.
- Wit, W. de & Dekkers, H. (1994). *Schoolverlaten in de eerste vier jaar voortgezet onderwijs. Omvang en achtergronden van voortijdig schoolverlaten van autochtone en allochtone leerlingen*. Nijmegen: ITS.

Manuscript aanvaard: 23 maart 2001

## Auteurs

**Prof. dr. H. Dekkers** is hoogleraar Onderwijskunde en vanaf mei 2001 directeur onderzoek van Pedagogische Wetenschappen en Onderwijskunde van de Katholieke Universiteit Nijmegen.

**Dr. A. Claassen** is als onderzoeker verbonden aan het ITS te Nijmegen.

**Drs. R. Portengen** was tot medio 1999 als onderzoeker verbonden aan het ITS te Nijmegen.

*Correspondentieadres:* dr. A. Claassen, I.T.S., Katholieke Universiteit Nijmegen, Postbus 9048, 6500 KJ Nijmegen, e-mail: A.Claassen@its.kun.nl

## Abstract

**Dropouts – disadvantaged by definition? A study of the prospects of very early school leavers**

As part of a large-scale investigation into school career and early school leaving, an explorative study

was undertaken into the situation of very early school leavers or 'dropouts' in the years following their leaving school early. Respondents were interviewed three times in all - the last interview taking place some five years after they had turned their back on school.

This article charts not only their working career and - for a few - a return to education, but also explores their experiences and appreciation of their situation. Based on these characteristics a typology was drawn up and the situation of dropouts highlighted according to the perspective of education, job market and government. From these various perspectives, the situation of the different types of school leavers can be regarded as less or more problematical. It is also clearly unjust to draw a negative, one-sided image of all early school leavers.